

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหาในการศึกษา

ในปัจจุบันเกษตรกรมีความสนใจ และตื่นตัวในการทำเกษตรกรรมทางเลือก ไม่ว่าจะเป็นเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ วนเกษตร ฯลฯ ซึ่งไม่ได้มุ่งทำการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก หากแต่เป็นแนวทางที่ต้องการพึ่งพาตนเอง และชุมชนให้มากที่สุด ทั้งนี้ แม้ว่าการเปลี่ยนจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรกรรมทางเลือกนั้น จะส่งผลดีให้เกษตรกรสามารถลดหนี้สินลงได้ มีต้นทุนในการทำเกษตรที่ต่ำลง มีสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่ดีขึ้น มีสุขภาพที่แข็งแรง และพึ่งตนเองได้ระดับหนึ่ง แต่ก็ไม่ใช่ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นโดยง่าย ทั้งนี้ ด้วยความร่วมมือกันของภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานราชการ หน่วยงานพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา ภาคประชาชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้ช่วยกันแนะนำ ส่งเสริม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดจนให้กำลังใจแก่เกษตรกร จึงทำให้มีเกษตรกรหันมาเปลี่ยนวิธีการผลิตเป็นการทำเกษตรกรรมทางเลือกเพิ่มมากขึ้นเรื่อยมา ซึ่งจากข้อมูลของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร (อ้างถึงใน www.nesdb.go.th, 2549) พบว่า พื้นที่เกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยที่ได้รับการตรวจรับรองมาตรฐานมีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี โดยเพิ่มขึ้นจาก 6,281 ไร่ ในปี พ.ศ. 2541 เป็น 55,992 ไร่ และ 140,963 ไร่ ในปี พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2549 ตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของการทำเกษตรกรรมนั้น มิได้ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพ และวิธีการผลิตแต่เพียงด้านเดียวเท่านั้น เพราะเกษตรกรยังต้องอาศัยระบบการตลาดที่จะทำให้ได้มาซึ่งความมั่นคงทางรายได้จากการขายผลผลิตที่ตนได้เก็บเกี่ยวจากหยาดเหงื่อแรงงาน แม้ว่าการทำเกษตรทางเลือก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เกษตรทฤษฎีใหม่นั้นจะมุ่งปลูกพืชหลากหลายชนิด แทนที่จะปลูกพืชเชิงเดี่ยว หรือปลูกพืชเศรษฐกิจเพียงชนิดเดียว แต่ผลจากการทำเกษตรกรรมแนวทางการนี้ ก็ยังมีผลผลิตส่วนเกินที่เกษตรกรบริโภคเองไม่หมด ด้วยเหตุนี้ เกษตรกรจึงมีความต้องการที่จะนำผลผลิตในส่วนนี้ออกจำหน่าย แต่ที่ผ่านมามีปรากฏว่าเกษตรกรไทยกลับประสบปัญหาทางด้านการตลาดอยู่ กล่าวคือ มีปัญหาเกี่ยวกับราคาขายพืชผลที่อยู่ในระดับต่ำ อันเป็นผลมาจากการที่เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาขายได้เอง ซึ่งเกิดจากการที่เกษตรกรยังต้องพึ่งพาค่าคนกลางในการระบายผลผลิตของตนเอง แต่เนื่องจากพ่อค้าคนกลางมีจำนวนน้อยราย ขณะที่เกษตรกรที่ปลูกพืชชนิดเดียวกันในพื้นที่กลับมีจำนวนมาก สภาพที่ขาดอำนาจต่อรองของเกษตรกรเช่นนี้ จึงส่งผลให้เกษตรกรได้รับรายได้ต่ำกว่าที่ควรจะเป็น นอกจากนี้ เกษตรกรโดยทั่ว ๆ ไปยังขาดโอกาสในการได้รับความรู้ด้านการตลาด แต่ในขณะเดียวกัน ส่วนใหญ่ยังมีปัญหาหนี้สินอยู่กับพ่อค้าคนกลาง ทั้งนี้ รัฐบาลมักให้ความสำคัญกับผู้บริโภคมากกว่าผู้ผลิต (ไพฑูริย์ รอดวินิจ, หน้า 22 และ 131) และแม้ว่ารัฐบาลจะมีมาตรการต่าง

ๆ ในการช่วยเหลือด้านการตลาดให้แก่เกษตรกรก็ตาม หากแต่ความช่วยเหลือเหล่านี้เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับจำนำ หรือการประกันราคาสินค้าเกษตร ซึ่งมีปัญหาในทางปฏิบัติมากมาย อีกทั้งรัฐบาลยังต้องทุ่มงบประมาณแผ่นดินเป็นมูลค่ามหาศาลในแต่ละปี จะเห็นได้ว่าการเข้ามาของรัฐบาลไม่ได้สร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับฝ่ายใดเลย รวมทั้งเกษตรกรไทยก็ยังไม่ค้นพบแนวทางที่ยั่งยืนในการแก้ไขปัญหาด้านการตลาด

หากวิเคราะห์ตามหลักการของทฤษฎีใหม่ซึ่งมีอยู่ 3 ชั้นนั้น จะพบว่าสถานการณ์ดังกล่าวข้างต้นได้แสดงถึงพัฒนาการที่ดีของทฤษฎีใหม่ในชั้นที่ 1 และ 2 เนื่องจากเกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนแนวคิดจากเกษตรกรรมกระแสหลักไปสู่เกษตรกรรมทางเลือก อีกทั้งยังมีการรวมกลุ่มกันในชุมชนเพื่อช่วยเหลือกันจัดอุปสรรคที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับวิธีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ สามารถพึ่งพาตนเองในด้านการผลิต และร่วมมือกันระหว่างชาวบ้านในชุมชนได้ แต่ในชั้นที่ 3 อันเป็นการร่วมมือกับแหล่งเงิน และแหล่งพลังงาน ตั้งและบริการโรงสี ตั้งและบริการร้านสหกรณ์ ช่วยกันลงทุนช่วยกันพัฒนาคุณภาพชีวิต (สุนทร กุลวัฒน์วรพงศ์, หน้า 120-121) ยังเป็นประเด็นที่เกษตรกรส่วนใหญ่ในประเทศไทยประสบปัญหาอยู่ตลอดมา และยังไม่มีการทำที่ว่าปัญหาดังกล่าวจะจบสิ้นลงเมื่อใด เนื่องจากเกษตรกร และชุมชนต่าง ๆ ขาดทางเลือกในด้านช่องทางกระจายสินค้าของตนเอง จึงต้องพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง โรงสี และบริษัทเอกชนแต่ละแห่ง ซึ่งสถานการณ์ของการต่อรองในด้านราคาไม่เท่าเทียมกัน เกษตรกรจึงตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบในทุกครั้งเมื่อถึงเวลาที่ต้องจำหน่ายผลผลิต

บ้านวังหัวเรือ ต. วังตะเคียน อ.หนองมะโมง จ.ชัยนาท เป็นชุมชนที่ค่อนข้างมีแนวโน้มในการพึ่งพาตนเองในการบริโภคได้ โดยครัวเรือนต่าง ๆ สามารถปลูกข้าวได้พอเพียงแก่สมาชิกในครอบครัว และชาวบ้านมีการปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อลดต้นทุนค่าใช้จ่ายด้านอาหาร อีกทั้งชุมชนยังเกิดการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตโดยหันไปใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมี ด้วยแนวคิดที่เห็นคุณค่าของมิติสุขภาพ และการลดต้นทุนในการทำเกษตรกรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง แต่ยังมีขาดโอกาสที่จะพึ่งตนเองทางด้านตลาด เนื่องจากผลผลิตข้าวในแต่ละปีของชุมชนมีเหลือจากการบริโภคในปริมาณมาก ขณะที่อำนาจการต่อรองราคา และช่องทางการขายผลผลิตยังมีทางเลือกอยู่น้อย นอกจากนั้น ชาวบ้านยังแสดงให้เห็นถึงความกระตือรือร้นที่ต้องการพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยได้แสดงความคิดเห็นในด้านความต้องการที่จะร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาชุมชน ด้วยเหตุนี้ ทีมงานวิจัยจึงเลือกบ้านวังหัวเรือเพื่อร่วมเรียนรู้ และค้นหาองค์ความรู้ อันจะทำให้ชุมชนเกิดความยั่งยืนของการพึ่งตนเองอย่างครบวงจรในการทำเกษตรกรรม

ดังนั้น จึงเกิดความจำเป็นที่เกษตรกรจะเริ่มต้นพัฒนาระบบการค้นหาคำความรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และวางแผนอย่างเป็นระบบในการพึ่งตนเองด้านการตลาด เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้มากยิ่งขึ้นในการดำเนินวิถีชีวิตตามแนวคิดทฤษฎีใหม่ และหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งนั่นหมายถึงถึง

ความยั่งยืนของคุณภาพชีวิตที่ดีของอาชีพเกษตรกรในอนาคต อันจะส่งผลต่อโอกาสของการพัฒนาชุมชนในทุกมิติทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ การศึกษา ฯลฯ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการจัดการผลผลิตทางการเกษตรของเกษตรกร
2. เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกษตรกรสามารถพัฒนาตลาดสินค้าเกษตรทางเลือกตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาค้นคว้าครอบคลุมเนื้อหาที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ในการเรียนรู้ของเกษตรกร กลุ่มเกษตรกร เครือข่ายเกษตรกรที่นำไปสู่การพึ่งตนเองเรื่องการสร้างตลาดสินค้าเกษตรในด้านการหาช่องทางการจัดจำหน่าย โดยการมีปฏิสัมพันธ์ และการประสานงานร่วมกันกับหน่วยงานภายนอกชุมชน ไม่ว่าจะเป็นผู้บริโภค องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานราชการ และภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

นิยามคำศัพท์

การจัดการผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน หมายถึง การปฏิบัติต่างๆ ที่จะนำผลผลิตข้าวจากแหล่งผลิตไปใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของการปลูกข้าวเพื่อให้ผลผลิตที่ได้นั้นเกิดประโยชน์สูงสุดทั้งทางด้านความคุ้มค่า ราคา และเป็นการป้องกันการสูญเสียที่จะเกิดขึ้นกับผลผลิตพืชที่ได้หลังการเก็บเกี่ยว

การพัฒนาตลาดทางเลือกข้าวปลอดภัย หมายถึง การหาช่องทางการจัดจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรของกลุ่มผู้ปลูกข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ โดยการเชื่อมโยงระหว่างภาคีเครือข่ายภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในชุมชน

ตลาดสินค้าเกษตรทางเลือกตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ตลาดที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของผู้ผลิตและผู้บริโภคข้าวปลอดภัย เน้นการผล

ข้าวปลอดภัย หมายถึง ข้าวที่เกิดจากกระบวนการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมีในการผลิตในทุกขั้นตอน เพราะใช้สารชีวภาพที่ผลิตเองจากวัตถุดิบธรรมชาติ เช่น ปุ๋ยหมัก สารหมักไล่แมลง เป็นต้น

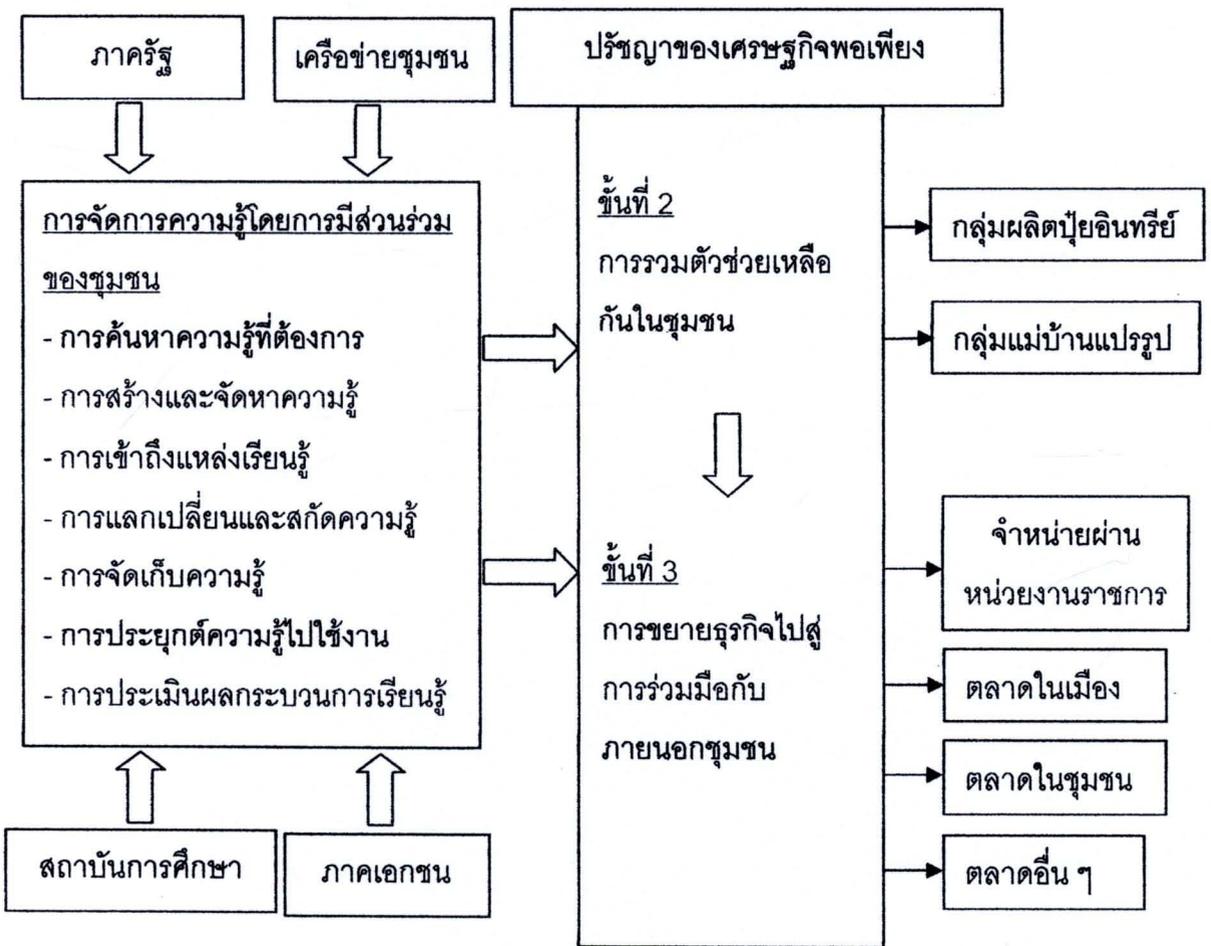
กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ หมายถึง กลุ่มเกษตรกรของชุมชนบ้านวังหัวเรือ ที่เคยประสบปัญหาจากการทำเกษตรเคมี หรือเกษตรแผนใหม่ เช่น ปัญหาสุขภาพ ปัญหาตลาด ปัญหาความยากจน เพราะชาวบ้านต้องพึ่งพาภายนอก จึงรวมกลุ่มกันวิเคราะห์ปัญหา หาสาเหตุ และร่วมกันเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สมมติฐาน กรอบแนวคิดของการวิจัย

สมมติฐานการวิจัย

ชุมชนมีศักยภาพ และความพร้อมที่จะสามารถสร้างองค์ความรู้ในด้านตลาดข้าว ซึ่งจะส่งผลให้เกษตรกรค้นหาแนวทางการจำหน่ายสินค้าเกษตรในรูปแบบต่าง ๆ ได้ เช่น การแปรรูปผลผลิต การสร้างสหกรณ์ของชุมชน การค้นพบช่องทางการจำหน่ายสินค้าแหล่งใหม่ ไม่ว่าจะเป็น ตลาดนัดชุมชน ตลาดในเมือง การตั้งร้านค้าชุมชน ฯลฯ รวมทั้งแนวทางอื่น ๆ ตามสถานการณ์ และรูปแบบการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจริงในระหว่างการวิจัย

กรอบแนวคิดของการวิจัย



พัฒนาการตามทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 ซึ่งชุมชนมีการรวมกลุ่มกันในลักษณะที่แก้ไขปัญหาที่อยู่เหนือความสามารถของปัจเจก จะต้องอาศัยการจัดการความรู้เพื่อประสิทธิภาพของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยการพัฒนาการเกษตรในขั้นที่ 2 ของทฤษฎีใหม่ จะเป็นรากฐานที่สำคัญของความพร้อมในการยกระดับไปสู่ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 อันจะส่งผลให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ในด้านการตลาด โดย

หากอาศัยการจัดการความรู้ผ่านการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งประกอบด้วยภาคีต่างๆ ของสังคมแล้ว ชุมชนจะสามารถพัฒนาศักยภาพจนเกิดองค์ความรู้ รูปแบบ ประสบการณ์ในการทำตลาดข้าวได้ด้วยตัวเอง